

Cooperatives de nova generació al secà català. Economies Socials i Solidaries (ESS) en la organització del territori i el desenvolupament local (III).

M. Àngels Alió

2/6/2020.

Fa temps que es pensa que les Economies Socials i Solidaries (ESS) estant introduït des de fa temps un tipus d'economia diferent a la del model del capitalisme hegemònic¹. En aquest text es proposa un acostament a aquesta qüestió aplicant-la a un dels altres papers que també podrien estar tenint en el desenvolupament d'una nova estructura d'organització territorial. Particularment en les zones rurals.

Amb aquest objectiu, ens basarem en un petit conjunt de nou empreses, majoritàriament ESS, de l'àrea que compren la Conca de Barberà, la conca meridional del Corb, la capçalera del Sió, i les muntanyes del Alt Camp i que es dediquen a conreus de secà, principalment de la vinya i dels cereals, i també a la ramaderia.

Hi ha un factor d'aquestes empreses que ens sembla que cal tenir molt en compte quan s'afirma que aquestes empreses poden estar contribuint a impulsar processos de transformació territorial amb el seu treball amb la terra i els animals. Aquest factor és l'agricultura ecològica i la permacultura que, per la seva banda ajuden a generar una relació amb el territori i el desenvolupament local que prioritza la cura dels llocs i la natura i que per tant és molt diferent a la dels sistemes agraris convencionals que prioritzen els creixements econòmics. Això no vol dir que aquest factor sigui més important que el econòmic, directament associat amb la cooperació i la solidaritat, si no que s'està produint una aliança d'interrelacions entre el factor econòmic i el territorial que reforça una manera de pensar la economia i la seva relació amb l'espai i el medi físic que és molt diferent a la del model convencional d'organització territorial.

Una nova generació de cooperatives

Abans d'entrar en la presentació d'aquestes nou empreses ens agradaria recordar que la Conca de Barberà, juntament amb el Priorat i l'Alt Camp són un dels bressols històrics del moviment cooperatiu agrícola català². Al dia d'avui aquestes cooperatives són cooperatives amb un elevat volum de socis que continuen funcionant, fent possible la continuïtat local de la vitivinicultura a la comarca. Algunes, com les de Barberà i Sarral, també han sigut un canal de difusió de l'agricultura ecològica certificada. En canvi, les ESS de que parlarem són petites, de formació majoritàriament recent i, tot i compartir el ideari cooperatiu general, tenen el seu propi model.

Aquests nou cassos es desglossen en cinc cooperatives, una fundació sense ànim de lucre, una associació i dues petites empreses familiars que comparteixen molts dels plantejaments de les

---

¹ Paul Singer va ser un dels que va expressar aquesta idea. D'aquest autor pot ser útil consultar: *Desenvolvimento capitalista e desenvolvimento solidário. Estudos Avançados*, vol.18 no.51 São Paulo May/Aug. 2004. <https://doi.org/10.1590/S0103-40142004000200001>

² Veure Fets nº 4. http://www.ub.edu/cres/sites/default/files/Xarxes_economia_social.pdf

ESS i es poden considerar representatius d'altres petits empresaris particulars de la zona que treballen amb criteris semblants.

En primer lloc hi ha L'Olivera, una de les cooperatives modernes de Catalunya amb la experiència més llarga. Els seus inicis es remunten als anys setanta amb l'arribada a Vallbona de les Monges com un grup de solidaritat i suport amb persones amb minusvàlues provinents de Barcelona que, amb l'ajuda de la comunitat de religioses del monestir, va instal·lar-se al municipi fent feines del camp. Poc a poc es van anar organitzant més sòlidament fins a constituir una cooperativa formal de treball on l'ajuda i la cura als discapacitats es complementava amb les feines vitivinícoles i oleícoles. Actualment, L'Olivera és una de les cooperatives més conegudes de la economia social de Catalunya³ i està plenament consolidada i en expansió. Per bé que aquesta expansió no es fonamenta en el creixement sinó en la replicació d'altres unitats que segueixen el mateix model del nucli fundacional de Vallbona de Les Monges a d'altres llocs. Com és el cas de Can Calopa a la serralada de Collserola.⁴

La segona experiència és APRODISCA. APRODISCA va sorgir a Montblanc el 1985 i va evolucionar cap a la categoria de fundació sense ànim de lucre, amb la finalitat de donar suport laboral al col·lectiu de discapacitats de la zona amb la organització d'horts i locals per a la elaboració dels productes del hort. Des de fa uns anys APPRODISCA també va expandir-se amb una segona unitat al municipi de La Selva on també hi ha la seu social.

Als anys noranta van començar a sorgir les cooperatives pensades exclusivament des de la finalitat laboral i econòmica. El primer a fer-ho va ser Salomó Torres a Blancafort. Aquest pagès va ser un dels primers en treballar amb criteris ecològics certificats. Ho va fer el 1887 amb d'altres pagesos de Catalunya que van fundar la cooperativa L'Hortec per tal de comercialitzar conjuntament la producció agrícola a les zones urbanes de Catalunya. Actualment, L'Hortec compta amb 18 socis pagesos i és una de les principals distribuïdores de productes d'alimentació ecològics.

Des de finals dels noranta i durant la primera dècada del 2000 van continuar apareixent iniciatives de cooperació. Ho van fer seguint tres vies diferents tant en el treball com en les activitats concretes. Una d'aquestes vies va ser la del vi, altrament un dels sectors dominants de la zona. Actualment, hi ha un nombre important de pagesos que han reconvertit el sistema convencional d'explotació per l'agricultura ecològica certificada i hi ha algunes empreses vitivinícoles que s'hi dediquen. Un dels primers a fer-ho va ser Jordi Sanfeliu, un petit pagès de Ciutadilla que actualment dirigeix la seva pròpia explotació agrària i que a finals dels noranta va començar a elaborar vins sense sulfits a partir de varietats autòctones. Aquest tipus de vitivinicultura, anomenada biodinàmica, és més exigent que la agricultura ecològica certificada

---

³ L'Olivera és una de les cooperatives més importants i conegudes de les ESS a Catalunya i ha merescut multitud d'aproximacions universitàries des de les ciències socials. Ens remetem als articles de Guirado i col.laboradors (2013) i el que vem tenir la oportunitat de realitzar nosaltres mateixos des del 2GES (Alió i Azevedo, 2013). Pot ser útil començar pel nostre article linkat a la web del CRES https://www.scielo.br/scielo.php?pid=S1984-22012015000300089&script=sci_abstract&tlng=es . I també els treballs del equip format per Carles Guirado i col.laboradors. El més recent és: La agricultura social en Cataluña: diagnosis de un fenómeno emergente. Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles, 2016 77, 148–185. <http://dx.doi.org/10.21138/bage.2537> 2016, 649.

⁴ https://www.olivera.org/php/09_barcelona_01_barcelona.php

i integra tant el conreu com la vinificació. En aquests moments hi ha altres iniciatives similars tant a la Conca de Barberà⁵ com a Catalunya⁶ i el mediterrani europeu.

La segona via és la transformació ecològica de la agricultura cerealícola que i es va fer unida a la introducció de la figura de les cooperatives de treball associat. Aquest canvi és va produir en l'àrea de l'Alta Segarra, la gran zona cerealícola catalana de secà⁷. Josep Mestre, un pagès cerealícola de Argençola va ser el primer a fer la transformació d'una finca cerealícola convencional a la producció ecològica certificada. Essent encara, en aquests moments, un referent pels joves pagesos de la zona que desitgen treballar de pagès salvaguardant a la vegada la seva salut i els valors naturals del territori⁸. Una prova del èxit del model d'agricultura que fa servir és la aparició posterior en la zona de dues noves cooperatives de treball associat que també treballen amb els cereals. Una d'aquestes cooperatives és La Garbiana, a Torroja de Segarra, amb quatre joves pagesos que, com el Josep Mestre, utilitzen llavors autòctones, segueixen els ritmes rotatoris de cereals i lleguminoses i elaboren la seva pròpia farina, de molt alta qualitat. I que també, des de fa pocs anys fan i venen pa artesanal. L'altra cooperativa és L'Aresta, que es localitza a la vila de Sta. Coloma de Queralt. Per bé que no treballa directament a pagès està molt vinculada a l'agricultura ecològica dels cereals perquè elabora i ven pa i altres productes de pastisseria amb farina de l'explotació del mateix Josep Mestre. Així mateix, es dedica a projectes educatius sobre la agricultura ecològica, la panificació i la difusió del cooperativisme i és una de les cooperatives que coordina els programes del CoopCamp a la regió de Tarragona.

L'Aresta: Taller per a fer pa en un casal d'estiu de St. Coloma de Queralt
<https://arestacooperativa.com/>

La ramaderia, que és una condició indispensable de la transformació ecològica del món rural, és la tercera via a que ens referíem. Les dues experiències que mancaven per explicar treballen la ramaderia amb els sistemes de la silvicultura i de permacultura. Una d'elles és una associació de ciutadans i pastors denominada Ramats al Bosc la qual, com associació ciutadana, també forma

---

⁵ Per exemple, a Blancafort hi ha un pagès que, en col.laboració amb un altre de Vimodí, elaboren vins biodinàmics de molta qualitat.

⁶ La darrera trobada de vitivinicultors biodinàmics a Catalunya es va celebrar a Barberà del Camp el 2018 amb una sentença de expositors.

⁷ El 1959 es va fundar la Agropecuària Coperal i Secció de Crèdit, S.C.C.L., una de les cooperatives agràries més grans de Catalunya amb 1,270 socis pagesos que es dediquen, fonamentalment, a la producció de blat i cereals.

⁸ També manté col.laboracions de docència amb la Escola Agrària de Manresa i les Universitats de Lleida i de Barcelona.

part del conjunt ESS. L'altra és una petita explotació familiar de dos membres que tot i el caràcter privat presenten alguns trets en clara sintonia amb el models de les ESS.

Ramats al Bosc està instal·lada en el petit municipi de Querol on es responsabilitza d'un ramat al voltant de 100 cabres i ovelles la funció principal de les quals es contribuir al manteniment dels boscos del Alt Gaià. Els hiverns, complementa aquesta activitat amb estades llargues als boscos del municipi de Sant Boi de Llobregat on realitza les mateixes tasques de manteniment. A més a més, Ramats al Bosc és una de les entitats dinamitzadores del ofici de pastor a Catalunya i una dels promotores de l'Escola de Pastors que, des fa anys, s'imparteix cada any al Pirineu. La Segalla és la darrera i més recent empresa del subconjunt ramader i està establerta a les muntanyes de L'Albiol on és dedica a la ramaderia amb cabres que contribueixen al manteniment dels boscos del sector, al mateix temps que elabora formatges de molt alta qualitat amb certificació ecològica.

Les ecologies agràries en els processos socials de canvi territorial.

Hem vist que els sistemes agraris en harmonia amb els ecosistemes naturals, tant els agrícoles com els ramaders, són un denominador comú de totes aquestes experiències. Fins el punt d'esdevenir un dels seus trets principals, al mateix nivell que el de la economia social. Per això ens agradaria deturar-nos en algunes de les relacions que estableixen entre el món de lo social i personal d'una banda i l'agricultura ecològica de l'altra perquè, en aquest entorn, l'agricultura ecològica depassa el nivell unidimensional de l'agronomia acostant-se a una dimensió més complexa de les relacions de la societat amb la natura i el territori.

Entre aquestes relacions n'hi ha dues de molt importants. La primera és la relació personal que s'estableix entre el pagès i la terra. Que també s'estableix entre el pastor, el bestiar i els terrenys de pastura. I que es tradueix en molts detalls del dia a dia i les percepcions personals sobre l'abast de la seva feina. Per alguns, per exemple per a Salomó Torres, el conreu ecològic dels seus horts el fa sentir-se lliure i no esclau en la feina⁹, al mateix temps que l'ajuda a protegir el medi ambient i preservar la biodiversitat. Saber-ho li proporciona la satisfacció per la feina que fa. Podria ser que aquest tipus de percepcions sigui el què més destaca quan es comença a aprofundir en la relació entre els pagesos i treballadors i l'agricultura ecològica. La qual es reforça quan se sap que els productes són de màxima qualitat i repercuteixen en la millora de la qualitat dels aliments i la salut de la població. Fins i tot es alguns cassos aquestes conviccions arriben a un nivell de discurs molt elaborat. Com ho fan els membres de La Garbiana quan assagen de reflexionar sobre el seu treball i diuen que *la llibertat de que gaudeixen es tradueix en ser conscients de la seva responsabilitat perquè la economia ha de basar-se en la realitat tenint respecte per a l'entorn i entenenent a l'ésser humà com a individu lliure i creatiu*¹⁰.

La segona forma de relació s'estableix interactuant amb les xarxes socials i compren des de relacions molt senzilles, com les de l'ajuda mútua amb els veïns i a dintre la cooperativa, a d'altres molt més complexes, com la comercialització i el mercat en general. Efectivament, un tret molt visible de totes aquestes experiències és la rellevància de les vicissituds socials i

---

⁹ <https://ruralcat.gencat.cat/documents/20181/335510/DLFE-11220.pdf/5a66a3a5-7f70-4fc9-af5c-577c810ba8d0>

¹⁰ <http://femcadena.com/productors/la-garbiana/>

personals que acompanyen el canvi agrícola. Per exemple quan parlen de la necessitat de cooperar, ja sigui amb d'altres pagesos per a adquirir i mantenir maquinaria, o entre tots els seus membres. Cooperació que, com s'explica des de L'Olivera, pot arribar a ser extremadament complexa i alhora imprescindible, ateses les característiques personals dels socis, tots igualment necessaris, sabent tots i cada un d'ells que tothom té les seves pròpies incapacitats i necessiten complementar-se entre tots.

El finançament és una de les altres relacions complexes, normalment fora dels circuits financers convencionals. A mode d'exemple, les experiències de L'Olivera i La Garbiana són, un altre cop, molt il·lustratives. Concretament, L'Olivera ha recorregut diverses vegades a accions extraordinàries de finançament, tant quan va haver de construir el seu habitatge enmig del secà, molt senzill però confortable, o quan necessitava ampliar i perfeccionar la tecnologia que estaven fent servir. Com va passar amb la construcció del celler i del molí de l'oli i que van resoldre amb l'ajuda d'entitats de la banca ètica que, a la seva banda, també formen part de les xarxes ESS. Per la seva banda, La Garbiana al ser més petita, ha tingut unes necessitats menors de finançament però també ha tingut de fer-ho en certes ocasions. Per exemple quan va adquirir el molí per a la elaboració ecològica de la farina i va resoldre-ho organitzant una *werkami* per a comprar-lo.

L'organització de les xarxes de mercat és un altre d'aquests tipus de relacions, que també oscil·len des de trames molt senzilles a d'altres més complexes. Començant per les de la venda local i de compradors de comarques veïnes, passant per la venda per internet i la pròpia distribució a mercats una mica allunyats, com són els de Igualada, Reus i Barcelona. Per acabar finalment amb vendes més especialitzades com les que fa L'Olivera que complementa les altres modalitats de venda a segments molt especialitzats del mercat¹¹. El cas de Jordi Sanfeliu potser és un bon exemple d'aquest tipus de relacions de mercat molt heterogenis perquè inclou des de la venda local directa i una botiga propera especialitzada a la venda per internet i en fires agrícoles i artesanes de cap de setmana que s'alternen regularment en molts llocs i ciutats petites i mitjanes de Catalunya.

Per no parlar de les xarxes que s'organitzen al voltant de les activitats educatives, un tema sobre el que ara no ens podem estendre però que conforma una diversitat notable de gent i d'interrelacions que fa uns anys, quan van començar, potser eren molt dèbils però que han anat creixent i consolidant-se.

L'obertura cap un nou desenvolupament territorial

S'entén que, en un context territorial com aquest, poc poblat i amb molta gent gran, l'emergència de població jove amb un altre model de la economia, del treball i el territori sigui clau per a generar expectatives de canvi.

Es podria afirmar que les experiències que s'han anat veient confirmen que estem davant un nucli de transformació arrelat al seu territori, a les seves gents i al seu medi ambient amb uns criteris diferents. Efectivament, la majoria d'aquestes entitats estan pensant en una manera de desenvolupar-se diferent a la dels cercles financers globals, o dels interessos econòmics fixats

---

¹¹ L'Olivera té un acord amb l'Ajuntament de Barcelona per a subministrar el vi que es consumeix en els seus actes oficials.

des d'altres llocs. Per a ells el desenvolupament és un procés que es desplega des de dins cap a fora, talment com una realitat que es va desplegant des d'una part interna¹² de la qual es saben actors responsables. Per això, la seva idea és la d'un territori que es desplega des de les petites unitats locals perquè les persones són les que treballen el medi i poden anar modulant la expansió i composició de les economies per les relacions que sostenen amb altres llocs o petites unitats com la seva. Podria ser que aquesta fos una altra de les hipòtesis que ajudaria a entendre la florida de les ESS en aquests moments, particularment en el món rural.

---

¹² Márquez Domínguez, J.A. (2013). Metodología del desarrollo local. Estrategias e instrumentos. Universidad de Granada, 186 pàgs. 47-73.